

Sak KM 13/97:

Urfolk i den verdensvide kirke med utgangspunkt i samisk kirkeliv

Merknader fra kirkemøtekomite F:

Innledning

Som kirke er vi kalt til å forkynne troen på at alle mennesker er skapt i Guds bilde og har samme verdi. Videre til å sikre at urfolks kultur blir respektert, og at deres bidrag verdsettes fullt ut i kirkene. Denne utfordringen har både Kirkenes Verdensråd og Det Lutherske Verdensforbund ønsket å følge opp i forhold til sine medlemskirker. Også FN's internasjonale urbefolkningstiår (1995-2004) utfordrer oss til å sette urbefolkningsspørsmål på dagsordenen. Mange urfolk har selv ved sin bevissthet om kulturell egenart bidratt til å synliggjøre utfordringen.

Den norske kirke tar imot denne utfordringen. Årets kirkemøte har valgt å gå inn i dette store saksfeltet om urfolks overlevelsesmuligheter, åndelig, kulturelt og materielt, med utgangspunkt i samisk kirkeliv og de grundige grunnlagsdokumenter som er utarbeidet av Samisk Kirkeråd og ved Sør-Hålogaland bispedømmekontor.

Erkjennelse

Som del av et internasjonalt kirkefelleskap lærer og tror vi:

"Jorden og det som fyller den, verden og de som bor i den, alt hører Herren til" (Salme 24,1).

Verdens urfolk ser sitt eksistensgrunnlag bli truet. De nær femten prosentene av landjordas areal bebodd av urfolk, er i århundrer blitt forvaltet i tråd med naturens tåleevne. Presset mot urfolkene fra en langt mer intensiv og langt mindre bærekraftig næringsvirksomhet betyr nå en trussel mot livsgrunnlaget for mange urfolk.

Den jorden vi har fått råderett over, tilhører Gud, ifølge Det gamle testamentet:

"Jorden må ikke selges uten rett til innløsning. For landet er mitt, og dere er fremmede og gjester hos meg" (3 Mos 25, 23).

Vi mennesker er satt som forvaltere til beste for fellesskapet og dem som kommer etter oss. De som har størst tilhørighet til det området de bebor, har vanligvis særlige forutsetninger for å sikre en rett forvaltning. Dette har ofte blitt oversett og overhørt. I områder hvor presset mot naturgrunnlaget er vedvarende, er det viktig at befolkningens egne organisasjoner bidrar til en bærekraftig forvaltning. Eiendomsrett, og særlig privat eiendomsrett til jorden, er noe som har vært fjernt fra urfolks tenkning. De stiller derfor svakt i møte med virksomheter som søker å hente ut ressurser i områder som har vært forvaltet av urfolk.

Urfolk som er blitt fratatt sine ressurser har ikke fått tilstrekkelig kompensasjon for det som er frarøvet dem. Et ødelagt naturgrunnlag er skadelig for all overlevelse, men for urfolk er den materielle overlevelsen - gjennom naturgrunnlaget - helt avgjørende for deres kulturelle overlevelse. På grunn av den sterke sammenheng mellom natur og religion vil naturødeleggelse også bety åndelig krise og fortvilelse.

Ærefrykt for jorden og tilhørighet til bestemte landområder har gjennom uminnelige tider preget urfolk, og urfolks verdighet er tett sammenbundet med deres forhold til den jord hvor deres forfedre har bodd.

Utviklingen av en standardisert global kultur setter sitt preg på alle folkegrupper. Også verdens urfolk er påvirket av dette, men i motsetning til medlemmer tilhørende storsamfunnet, er medlemmer av urbefolkninger ofte blitt tvangsmessig assimilert inn i en kultur de har kjent seg fremmede overfor. Språket - som det mest identitetsbærende kulturelle uttrykket - har på denne måten blitt fratatt både generasjoner og hele grupper.

Den norske jordsalgsloven fra 1902 gav anledning til å selge land i Finnmark bare til folk som snakket og skrev norsk. Skolepolitikken bidro gjennom mange årtier til en konsekvent fornorskningspolitikk. For samene i Norge har dette ført til en svært vanskelig identitetskonflikt, siden mange er blitt lært opp til å tro at det er mindre verdig å være same.

Bruk av samisk i gudstjenestene har i Indre Finnmark vært av avgjørende betydning.

Fra 1880-årene og framover mot 1960 har læstadianismen representert en motkultur til påvirkning utenfra. Under myndighetenes fornorskningsprosess, som var sterkest langs kysten, overlevde samisk språk, forestillinger og verdier i den læstadianske forsamlingen og gjennom Samemisjonens innsats i Finnmark.

Eget språk og egen kulturell tradisjon er en grunnleggende del av alle folks identitet. For urfolk i møte med storsamfunnet er det særlig viktig å ta vare på denne identitet.

Som kristne har vi ansvar for å løfte fram fellesskapsverdier i møte med den tiltakende individualisering. Forløsningen i Kristus som alle mennesker kan få del i, gjør oss frie til å gå inn i tjeneste for andre. De fellesskapsverdiene vi opplever truet hos oss, bevares i større grad hos urfolk. Vi vet at urfolk er med på å bære videre de kristne fellesskapsverdiene innenfor sine egne religiøse og kulturelle tradisjoner. I Norge kan vi trenge mer av denne lærdommen fra samene og andre kristne søstre og brødre for å gjenoppdage dette aspekt ved det kristne budskap.

Vi har mye å lære av urfolks fellesskap og indre samhold. På bakgrunn av dette erkjenner Kirkemøtet:

* Kristendommen har vært et gode for det samiske folk og den læstadianske veknelsen har bidratt til å styrke samisk selvfølelse. Til tross for dette har Den norske kirke spesielt i dette århundrede latt seg bruke av norske myndigheter i en fornorskningspolitikk som vurderte samisk kultur som mindreverdige. Det er fortsatt for liten politisk vilje til å gi rom for og økonomiske rammer for samisk gudstjenesteliv, særlig når det gjelder det lule-samiske og sør-samiske språkområdet.

* Den norske kirke har ikke i tilstrekkelig grad vært til stede hos dem som har opplevd at egen stolthet og verdighet er forsøkt tatt fra dem. Mange samer har opplevd dette, men vi vil her særlig løfte fram lule-samer i Sør-Hålogaland og sør-samer i Sør-Hålogaland, Nidaros og Hamar bispedømmer.

To korte glimt fra to ulike liv kan illustrere hvor vanskelig det kan være å vedkjenne seg sin samiske identitet - etter at familie, skoleverk og kirke effektivt har bidratt til at en fjernes fra denne:

- En kvinne ville ikke tillate presten å nevne i morens begravelse at hennes mor - og dermed morens etterkommere - var av samisk opphav.

- En annen, noe yngre kvinne har foreldre som ikke har fått anledning til å lære samisk på skolen, men som setter pris på at hun i voksen alder lærer det språket hennes foreldre aldri fikk lære.

* Den norske kirke har ikke i tilstrekkelig grad vist respekt for samenes kristne tro. De har heller ikke fått tilstrekkelig rom for sin særegne spiritualitet og kulturelle egenart, religiøse erfaringer og språk. Fortsatt har vi mye å lære og få tilført fra samisk kultur og kirkeliv, også på det teologiske, kirkemusikalske og liturgiske felt.

Kirkemøtet erkjenner at dette har skapt sår, og at samene ofte har blitt fremmedgjort i forhold til kirken. Likevel har de ved sin lutherske kristendomsforståelse, spesielt i forhold til troen på Gud som Skaper og Frelser, vist sterk tilhørighet til kirken.

Vi trenger nå i forsoningsprosessen at den samiske befolkningen selv forteller hvordan sårene kan leges. Vi erkjenner at vi har behov for en dialog, og at denne først kan bli reell når den tar utgangspunkt i behov uttrykt lokalt. En forsoning kan aldri "vedtas", men rammer kan legges slik at denne forsoningen kan finne sted.

Bibelens budskap om rett og rettferdighet forplikter den verdensvide kirke. Undertrykkelsen vi leser om i Bibelen, følges alltid opp av en bekreftelse om at Gud står undertrykkerne imot - på de undertryktes side:

"For jeg kjenner de mange overtredelser

og de tallrike synder dere har gjort,

dere som forfølger uskyldige folk,

tar imot bestikkelser,

og driver fattigfolk bort fra retten."

Amos 5,12

Samtidig er Bibelen full av forsoningsbudskap - midt i vår opprevne tid. Midt i denne verdens lidelser finner vi håp ved å vende oss til Gud:

"Derfor, hvis noen er i Kristus, er han en ny skapning. Det gamle er borte, se, det nye er blitt til. Men alt er av Gud, han som ved Kristus forsonet oss med seg selv og gav oss forsoningens tjeneste."

2 Kor 5,17-18

Anerkjennelse

* Gjennom opprettelse av Samisk Kirkeråd, etablert i 1992, har Norge vært et foregangsland med hensyn til å gi urfolk i kirken større innflytelse over sin egen situasjon innenfor ulike sider ved kristenlivet. De fem årene som har gått etter vedtaket, har vært brukt til også å knytte kontakter med det internasjonale urfolksmiljøet, hovedsaklig gjennom Urfolksprogrammet i Kirkenes Verdensråd. Her har blant annet Mother Earth og Spirituality vært overskrifter på det arbeidet som urfolk verden over bidrar med.

* Som det første landet, ratifiserte Norge i 1990 ILO-konvensjon 169 (International Labour Organisation) om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater; den første urfolkskonvensjonen uten et assimilerende siktemål. Norge hadde allerede tatt inn i

Grunnlovens § 110a: "Det paaligger Statens Myndigheder at lægge Forholdene til Rette for at den Samiske Folkegruppe kan sikre og utvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv." Også gjennom andre vedtak har Norge forpliktet seg til å fremme samiske interesser. * Samerettsutvalgets innstilling, levert i NOU 1997:4 Naturgrunnlaget for samisk kultur, skisserer en modell for samisk medbestemmelse i Finnmark fylke, som har betydning for samisk kultur og samiske næringer. Den beslutningsmodell som foreslås, går i korthet ut på at kontroll over ikke-fornybare ressurser i Finnmark skal legges på fylkesnivå (Finnmark Grunnforvaltning). Et mindretall i Samerettsutvalget foreslår en styrket samisk representasjon i forvaltningen av ikke-fornybare ressurser i de kommuner hvor kommunestyret vedtar dette (Samisk Grunnforvaltning). Samerettsutvalget foreslår videre at kontroll over fornybare ressurser legges på kommunalt nivå eller bygdenivå. En slik ordning sikrer i langt større grad enn tidligere lokal forvaltning. I forhold til Norges folkerettslige forpliktelser etter ILO-konvensjon 169 og andre ratifiserte dokumenter, har Samerettsutvalget bidratt til at samene kan styrke sine rettigheter uten at andre diskrimineres.

* I kjølvannet av at Samerettsutvalgets innstilling er blitt ferdigstilt, og ulike skoleplaner for styrking av samisk språk og kultur er vedtatt, har vi opplevd at en sterkt uttrykt samehets har kommet til overflaten. Det er vanskelig å peke på generelle forklaringer, men vi må holde fast ved at vi som kristne aldri kan være med på å sette skiller mellom folk.

* I tillegg til at norske myndigheter har ansvar for å følge opp arbeidet for samer i Norge, venter en lang rekke oppgaver internasjonalt. Arbeidet for å styrke livsbetingelsene for verdens urfolk, er tatt inn i Agenda 21, men i de årene som har gått siden Rio-konferansen 1992, har vi blant annet sett at det innenfor WTO-regelverket (World Trade Organisation) er blitt anledning til å kjøpe opp rettigheter og ta patent på biologisk og genetisk materiale, såkalt "intellectual property". Dette åpner for betydelig rovdrift på alt biologisk materiale. Urfolk må da kjøpe til en høy pris ressurser de tidligere har hatt naturlig tilgang til. Etableringen av et såkalt permanent forum i FN, hvor representanter for både urfolk og stater skal sitte, skal også vurdere de store foretakenes virksomheter. Etableringen av denne avgrensede møteplassen må ikke medføre at andre fora for internasjonal urfolksdeltakelse forsvinner.

Den smerten og krenkelsen som urfolk har opplevd verden over, har mange felles trekk. Undertrykte har til alle tider brukt kyrie-ropet til Gud - og bønner for å lindre smerten, og noe av den mest livsnære teologien vi er blitt tilført, er oppstått i slike situasjoner. Denne kontekstualiseringen og utfordringen til solidaritet og kallet til omvendelse har kommet til oss fra kristne blant undertrykte befolkningsgrupper i land som Filippinene, Botswana, Sør-Afrika og El Salvador. (Veien til Damaskus 1989).

Den norske kirke er fra mange hold utfordret til å arbeide videre med kontekstuell teologi, og dermed å gjøre evangeliet aktuelt og relevant for folk i sin egen kontekst. Rapporten fra studiearbeidet "Evangelium og kultur" er et vitnesbyrd om hvordan vår kristendomsforståelse preges av ulike geografiske, sosiale og kulturelle miljøer. Erfaringene fra både kystkultur og samekultur i Nord-Norge var svært nyttige i denne prosessen. Det er et klart ønske at slike prosesser må fortsette.

Anbefalinger

Kirkemøtet vil henvende seg til disse organene med følgende henstillinger:

* Regjeringen må sikre at de konvensjonsforpliktelsene for urfolk som vi har påtatt oss, blir etterlevd. Særlig viktig her er artikkel 14 i ILO-konvensjon 169, hvor det blant annet heter: "Når forholdene tilsier det, skal det treffes tiltak for å sikre vedkommende folks

rett til å bruke landområder der de ikke er de eneste som lever, men som de tradisjonelt har hatt tilgang til for sitt livsopphold og sin tradisjonelle virksomhet."

En dom avsagt i Høyesterett 24. oktober 1997 i en sak mellom grunneierinteresser og reindriftsinteresser i Røros-distriktet betyr at mulighetene for reindrift svekkes betydelig. Selv om saken har flere sider, spør vi om hensynet til samisk rettsoppfatning og forpliktelsen til å sikre samenes tradisjonelle virksomhet, er tilstrekkelig tatt hensyn til i den gamle reindriftsloven fra 1978 som Høyesterett måtte legge til grunn. Den nye reindriftsloven fra 1996, som i større grad bygger på ILO-konvensjon 169, representerer et styrket rettsvern for samene. Videre må norsk oppfølging av FNs Urbefolkningstiltak, samt arbeidet med å etablere et internasjonalt urfolksvern sikres, også økonomisk.

* Kirkerådet må innenfor sitt budsjettmessige ansvar, og i samarbeid med Samisk Kirkeråd og de tre nordligste bispedømmerådene, søke nye måter å finansiere ansettelse av fagkonsulenter og språkkonsulenter innenfor samisk kirkeliv. Dette arbeidet må også knyttes til det arbeidet som foregår i statlig, fylkeskommunal og kommunal regi, samt Sametinget. Sentralt i arbeidet for å fremme samisk kultur og samfunnsliv er eksisterende sentra som søker å fremme samiske kulturuttrykk. Dette gjelder Árran - lulesamisk senter i Tysfjord, og to sør-samiske sentre - Sijti Jarngje i Hattfjelldal og Saemien Sijtie i Snåsa.

* De tre nordligste bispedømmene må arbeide for å knytte til seg konsulenter med kompetanse i samisk språk og kultur - en til hvert av de tre samiske språkene. Dette er av stor betydning for å styrke alle sider ved det kristne livet i disse områdene. Kompetansen i samiske språk og samisk kirkeliv må styrkes generelt. Det må særlig vektlegges å finne faglig kvalifiserte personer som har tillit hos den samiske befolkning.

* Samisk Kirkeråd må sammen med Mellomkirkelig Råd og norske bistands- og misjonsorganisasjoner satse sterkere på å formidle urfolks spirituelle erfaringer og religiøse og kulturelle uttrykk til norske menigheter. Kirkens Nødhjelp må arbeide videre med sin urbefolkningsstrategi. I de land hvor Kirkens Nødhjelp har sin virksomhet, må samarbeid med urfolksorganisasjoner prioriteres. I arbeidet med å formidle ulike samiske erfaringer, må det også søkes samarbeid med andre kirkesamfunn i de samiske områdene, samt Norges Samemisjon. Samisk Kirkeråd må innenfor rammene av Samarbeidsrådet for Kristne Kirker i Barentsregionen (SKKB) styrke samarbeidet med samene på Kola-halvøya.

* Menigheter og menighetsansatte i Den norske kirke må forsøke å skape rom for forsoning der det er konflikter i fortid eller samtid. Menighetene også utenfor forvaltningsområdet for samisk språk (Karasjok, Kautokeino, Nesseby, Porsanger, Tana og Kåfjord) må fortsatt oppmuntres til å bruke samiske elementer i rammene rundt gudstjenesten, og i liturgiske ledd i gudstjenesten. Det må tydelig formidles at dette gjøres for å formidle en arv som i for liten grad er blitt løftet fram i det norske samfunnet. Også Den norske kirke er forpliktet på Samelovens §3-6: "Enhver har rett til individuelle kirkelige tjenester på samisk i Den norske kirkes menigheter i forvaltningsområdet." Tilbudet om kirkelige tjenester på samisk for samer bosatt i Oslo og Bergen, må styrkes.

* Kirkenes Verdensråd, Det Lutherske Verdensforbund og Konferansen av Europeiske Kirker må arbeide videre med å formidle urfolks stemmer inn i internasjonale organisasjoner, særlig FNs Arbeidsgruppe for urfolk. Arbeidet fram mot Generalforsamlingen til Kirkenes Verdensråd i Harare i 1998 blir fulgt av representanter for urfolk verden over, og det er et ønske at sluttdokumentet må bli preget av urfolkene som er til stede.

Konferansen av Europeiske Kirker (KEK) har nedsatt en Arbeidsgruppe om rasisme og fremmedfrykt, der en norsk representant oppnevnt av Samisk Kirkeråd er med. Dette arbeidet bør formidles videre til norsk kirkeliv.

* De teologiske utdanningsinstitusjoner har også en rolle i å framheve samisk kristendomsforståelse. Særlig viktig er etableringen av Kirkelig Utdanningscenter i Nord. Mer kjennskap til samiske språk og samisk kristendomsforståelse er vesentlig for at denne utdanningen kan få den plass den fortjener i vår nordligste landsdel. Det forventes en budsjettmessig oppfølging fra Stortinget for å sikre dette arbeidet.

* Det Norske Bibelselskap må fortsatt prioritere utgivelser av bibler, liturgimateriell og annen litteratur på lulesamisk og sør-samisk. Arbeidet med oversettelse av Det gamle testamente på nordsamisk må tilføres ytterligere ressurser. I forbindelse med utredningen om lovfestet rett til dåpsopplæring, bør det sikres at denne opplæringen kan foregå på morsmålet.

KIRKEMØTETS VEDTAK

1. Kirkemøtet uttrykker sin glede over det engasjement og den positive selvbevissthet som preger samisk kirkeliv i dag, og ser med forventning fram til i større grad å nyttiggjøre seg de ressurser som dette kan tilføre norsk kirkeliv forøvrig.

2. Kirkemøtet erkjenner at myndighetenes fornorskningspolitikk og Den norske kirkes rolle i denne sammenheng har medført overgrep mot det samiske folk.

Kirkemøtet vil bidra til at uretten ikke skal fortsette.

3. For å sikre oppbygging av kunnskaper og kompetanse samt rekruttering til samisk kirkeliv, ber Kirkemøtet Kirkerådet fortsatt å arbeide for:

- budsjettmessige prioriteringer til utdanning og forskning
- etablering av tjenlige stipendieordninger
- adgang til at reell kompetanse innen samisk kirkeliv kan sidestilles med den formelle ved opptak til utdanning

4. I lys av Samisk Kirkeråds statutter paragraf 2 a: "Samisk Kirkeråd har som oppgave å stimulere til at samisk kirkeliv blir ivaretatt som en nødvendig og likeverdig del av Den norske kirke", og paragraf 3 c "Samisk Kirkeråd skal ivareta oppgaver for Kirkemøtet og Kirkerådet som følger av Samelovens språkregler", ber Kirkemøtet Kirkedepartementet og de bevilgende myndigheter stille til disposisjon de nødvendige økonomiske ressurser, slik at en opptrappingsplan for stillinger innenfor samisk kirkeliv kan realiseres i løpet av de kommende fire år.

5. Kirkemøtet ber Kirkerådet følge opp Sametingets henvendelse vedrørende forbønn for Sametinget, og gjennom Nemnd for Gudstjenesteliv å arbeide med formulering av forbønn, såvel for Sametinget som for Storting og regjering.

6. For å følge opp intensjonene - nasjonalt og internasjonalt - i det som er initiert i forbindelse med FN's internasjonale tiår for verdens urbefolkninger (1995-2004), ber Kirkemøtet:

- de berørte departement om å stille til disposisjon de nødvendige økonomiske ressurser

- de sentralkirkelige råd, samt de tre nordligste bispedømmene, om å fremme arbeidet lokalt, nasjonalt og internasjonalt med å trygge urbefolkningers språk, kultur og landrettigheter, og derved følge opp budskapet til medlemskirkene fra LVFs Generalforsamling i 1997 og ILO-konvensjon 169

- de sentralkirkelige råd og de tre nordligste bispedømmene om å legge til rette for at det i menighetene kan arbeides videre med spørsmål omkring forsoning - i tråd med hovedtemaet under Generalforsamlingen i Konferansen av Europeiske Kirker i 1997.